

Mediallakin on tunteet

MEDIATUTKIMUSPÄIVÄT
30.-31.1.2004, TAMPEREEN YLIOPISTO

Tammikuun lopussa Tampereen yliopistossa järjestettiin mediatutkimuspäivät Tiedotusopillisen yhdistyksen juhliessa 30-vuotista taivaltaan. Päivien teemaksi oli valittu tällä kertaa "Tunne, valta ja vastuu". Kysymykset median vallasta ja vastuusta ovat jatkuvasti ajankohtaisia. Sen sijaan tunteet ovat nousseet tutkimuksessa pintaan vasta viime aikoina, vaikka emootioiden tutkimuksen historia siinänsä on yhtä vanhaa kuin länsimainen filosofia. Lukuisten historiantutkijoiden ja sosiologien tavoin monet mediatutkijat ovat olleet uudella tavalla kiinnostuneita kokemuksellisuudesta.

Taustalla on tutkimuksessa edelleen voimakkaana vaikuttava kulttuurinen käänne, joka on suunnannut kiinnostusta media-arjessa syntyviin populaareihin elämyksiin. Toinen tekijä on median itsensä kehitys. Erityisesti tositelevisioon nousun myötä media on silminnähden viehättynyt intiimiydestä, poikkeavuudesta ja inhonväristyksistä, joita se tuottaa järjestämällä kameroiden valvomissa oloissa treffejä sinkuille tropiikissa tai syöttämällä kisailijoille kärpäsentoukkia. Kysymys siitä, "miltä nyt tuntuu", rakenteistaa mediaesityksiä kautta linjan – eikä vain urheilujournalismissa – ilman että sitä tarvitsee erikseen edes esittää.

Median esiin nostama affektiivisuus ei silti ole pelkkää sensaationälkkää, kuten tutkimuspäivien tervetuliaissanoissa muistutettiin. Vaikka tunteiden tarjoilu perustuu suurelta osin kaupallistuvan median lisääntyvään viihteellisyteen ja asioista henkilöihin siirtyneeseen politiikkaan, ovat tunteet medialle myös keino luoda monimuotoisia kontakteja yleisöjen ja maailmantapahtumien välille. Irakin sodan ja miehityksen uutisoinnissa viralliset tiedotteet ja uhrimäärien toistelut eivät voi luoda samaa vaikutelmaa väkivallan seurauksista kuin Suomenkin lehdistössä esiintyneet jutut irakilaiden arjesta ja kärsimyksestä. Journalismin vastuuna on raportoida tunteista silloin, kun niiden poisjättäminen merkitsisi kokonaiskuvan kannalta oleellisen aineiston tukahduttamista.

Afrikan median ongelmia

Tähän kärsimyksen ja median vastuun tematiikkaan liittyi myös avajaisluento, jonka pitäjäksi oli kutsuttu Oslon yliopiston mediatutkimuksen laitoksen professori Helge Rønning. Rønningin erikoisalueena on Afrikan tutkimus, ja hänen luentonsa käsitteli maanosan journalististen instituutioiden kohtaamia ongelmia. Rønningin esitelmästä piirtyi synkkä kuva afrikkalaisen median nykytilasta. Toimittajat ilman rajoja -järjestön (RSF) mukaan journalistien karkotukset ja pidätykset ovat erityisesti Afrikan sarvessa sijaitsevilla maissa tyypillisiä. Mediasen-

suuri on arkipäivää eri puolilla Afrikkaa, eikä helpotusta tähän ole tulossa: medioiden toiminnan rajoittamiseen tähtäävä lainsäädäntö nostaa päätään esimerkiksi Botswanassa ja Namibiassa, joissa henkinen ilmasto oli aiemmin vapaamielisempi. Eri puolilla maanosaa riehuvat sisällissodat ovat ymmärrettävästi myös omiaan heikentämään Afrikan medioiden toimintaedellytyksiä.

Perussyyt Afrikan median itsenäisyyden heikolle tilalle liittyvät Rönningin siiteeraaman ghanalaisen journalistiprofessori Paul A. V. Anshin mukaan kolmeen kriisiin, jotka koskettavat poliittista järjestelmää, median omistus pohjaa ja resurssien jakautumista. Monet maanosan valtiot ovat poliittisesti heikkoja, ja ne näkevät siksi sananvapauteen tähtäävän median uhkana itselleen. Poliittisen legitimitteettinsä suhteen epävarmat valtiot joutuvat turvautumaan autoritaarisiin menetelmiin pitääkseen median aisoissa. Keinoina käytetään niin keppiä kuin porkkanaa: suoraa uhkailua ja avointa sensuuria ja toisaalta taloudellisia palkintoja ja lahjuksia niille toimittajille, jotka tuottavat suotuisaa julkisuutta vallakkaille.

Journalismin sylikoiramaisuus on saavuttanut monissa Afrikan maissa keisarilliset mittasuhteet. Autokraattiset presidentit ja vallassa olevien puolueiden ministerit esiintyvät julkisuudessa kaiken hyvän ilmentymänä, ja media liehittelee heitä seuraamalla haltioituneesti heidän jokaista esiintymistään. Kuten kuvaan kuuluu, oppositio tai toisinajattelijat joko suljetaan kokonaan julkisuudesta tai heidän mielipiteitään vääristellään systemaattisesti.

Afrikassa toimivat yksityiset mediaorganisaatiot eivät Rönningin mielestä ole tarjonneet – Etelä-Afrikan tasavaltaa lukuun ottamatta – todellista vaihtoehtoa tiukalle valtionjohtoisuudelle. Ne ovat tyypillisesti taloudellisesti hyvin heikkoja, mikä johtaa epävarmuuteen toiminnan jatkuvuudesta ja altistaa ne ulkopuoliselle painostukselle. Rönning esitti myös erinäisiä kriittisiä huomioita uskonnollisesti omistettujen tai tuettujen ja kansainvälisten kansalaisliikkeitten käynnistämien medioiden toiminnasta. Vaikka esimerkiksi katolisen kirkon harjoittama radiotoiminta on ollut tärkeä osa demokraattista poliittista liikehdintää, voi ulkopuolinen tuki johtaa myös negatiivisiin ilmiöihin. Fundamentalistinen uskonnollinen media (niin kristillinen kuin islamilainen) voi ajaa aggressiivisesti omaa agendaansa, joka saattaa ajautua konflikteihin paikallisten intressien kanssa. Lisäksi Rönning mainitsi riippuvuusteorioita mukaillen, että hyvinkin aikein tarjottu ulkopuolinen mediarahoitus voi johtaa sellaisiin epäterveisiin suhteisiin keskustan ja periferian välillä, jotka eivät palvele itsenäisen ja elinvoimaisen paikallisen median muotoutumista.

Kolmas Afrikan maiden mediakehitystä näivettävä piirre on pula resurssista. Journalistien koulutus ja osaaminen on kansainvälisesti ajatellen vajavaista. Tämänkin seurauksena on toimittajien altistuminen painostukselle, mutta se johtaa myös journalistisiin rimanalituksiin, mikäli mittapuuna käytetään läntisiä standardeja uutisoinnin objektiivisuudelle. Vakavatkin uutistoimitukset antavat tilaa jymyjuutuille, joiden ainekset kumpuavat huhuista, eivät tarkistetuista lähteistä. Toimittajien kompetenssiin liittyvien puutteiden lisäksi Rönning viittasi myös materiaalistien resurssien riittämättömyyteen. Digitaaliset kuilut ovat monissa Afrikan maissa liitoksissa internetin kontrolloimiseen. Internetin käyttäjiä pyritään valvomaan ja rekisteröimään, ja poliittisesti ”sopimattomia” nettisivustoja suljetaan. Tämä asettaa tietenkin esteitä sille, että tietoverkot voisivat kompensoida perinteisen median yksipuolisuuksia.

Edellämainitut kehityskulut ovat Rönningin seurausta ”ahdasmielisen demokratian” voitosta ympäri Afrikkaa. Demokratian muodolliset rakenteet ovat monin paikoin olemassa, mutta niiden henki käytännössä demokratianvastainen. Poliittisesta kyynisyydestä tulee keino sopeutua olosuhteisiin, jossa vaalit ovat valintoja toinen toistaan korruptoituneimpien ehdokkaiden välillä. Mikä siis avuk-

si? Ainoana käytännöllisenä vaihtoehtona Rönning näki voimakkaaseen henkilökohtaiseen moraaliin perustuvan heroisen journalismin. Esimerkkinä tästä hän mainitsi toimittaja Carlos Cardoson, joka oli sananvapauden ja korruptionvastaisen taistelun keulakuva Mozambikissa. Cardoso murhattiin vuonna 2000, jolloin hän oli selvittelemässä IMF:n rakennesopeutusohjelmien seurauksena myytyjen valtionomaisuuksien päätymistä paikallisten eliittien taskuihin.

Vaikka toimittajien uhkaileminen ja hengen riisto tyypillisesti johtaa pikeminkin itesesensuurin voimistumiseen kuin itsenäisen median vahvistumiseen, Rönningin mielestä kriittisellä journalismilla on merkittävä rooli Afrikan demokratisoisissa. Esimerkiksi Malawissa, Keniassa ja Tansaniassa siirtymää monipuoluejärjestelmään edelsi kriittisen lehdistön aktivoituminen. Rönningin optimistisen kannan mukaan itsenäinen lehdistö nostaa ihmisten kiinnostusta politiikkaan ja avaa heidän silmiään vallan väärinkäytöksille. Yksinään media ei voi vaikuttaa poliittiseen muutokseen, mutta se voi lisätä valtion sisältä nousevaa vastarintaa, joka ulkopuoliseen painostukseen yhdistettynä voi sysätä kehityksen uusille urille.

Koska tiukka valtiokontrolli on Afrikan median tyypillinen ongelmakohta, ovat monet paikalliset kriitikot nähneet perinteisen modernisaatioteorian hengessä globaalien mediarytysten penetraation autokraattisiin maihin keinona muokata niiden mediajärjestelmää monipuolisempaan suuntaan. Varsinkaan Saharan eteläpuolisessa Afrikassa tätä kehitystä ei ole lähiaikoina odotettavissa pelkästään siksi, ettei siellä ole riittävästi Rupert Murdochin ja muiden mediamaagulien tavoittelemissa ostovoimaisissa yleisöissä, riittävästä mediainfrastruktuurista puhumattakaan. Pitkällä tähtäimellä Afrikan median demokratisointia tuskin voi ratkaista noudattamalla neoliberaalistisen tehokapitalismin oppeja, jotka ovat itessään merkittävä osa kehitysmaiden nykyisiä taloudellisia ja poliittisia ongelmia. Näihin laajoihin rakenteellisiin teemoihin Rönning ei juuri viitannut.

Rönningin esitys muistutti Afrikan mediajärjestelmän itsenäistymiselle asetetuista mittavista esteistä. Peruskysymys on silti sama niin kehittyneissä maissa kuin kehitysmaissakin: miten vahvistaa median sidoksia kansalaisyhteiskuntaan ja estää sitä lipsumasta liian lähelle valtiota tai markkinoita? Kysymystä on käsitelty kotoisemmissakin mediakeskusteluissa, joissa on pohdittu median yksityistämisen seurauksia ja kansalaisjournalismin mahdollisuuksia. Vaikka länsimaissa toimittajien toimintavapaus ei törmää samanlaisiin väkivaltaisiin rajoituksiin kuin kehitysmaissa, ovat Rönningin Afrikassa tunnistamat pulmat lopulta hämmästyttävän tutunoloisia: median sensaationhakuisuus, tutkivan journalismin vähäisyys, poliittinen kyynisyys sekä kyvyttömyys kyseenalaistaa hallitusten virallisia linjauksia ja propagandaviestejä.

Irakin sodan mediamaininkeja

Tampereen yliopiston Tiedotusopin laitoksen lehtori Anssi Männistö oli perjantain toinen puhuja, ja hän luennoitsi otsikolla "Irakin sota median kuvastimessa – voittajat ja häviäjät". Männistö vertaili muun muassa sitä, miten Irakin sota käsiteltiin läntisissä medioissa ja arabimaiden viestimissä. Afrikan maiden tavoin myös Lähi-idän arabimaiden median perinteisenä ongelmana on ollut tiukka valtionjohtoisuus. Tilanne on kuitenkin muuttunut qatarilaisen Al-Jazeeran ja sen kanssa kilpailevan Dubaissa toimivan Al-Arabiya -satelliittiaseman esiinmarssin myötä.

Varsinkin Al-Jazeera, josta on eri lähteiden mukaan tullut suosituin televisio-kanava Lähi-idässä, on noussut merkittäväksi mielipidevaikuttajaksi Irakin sodan

ja Israelin ja Palestiinan konfliktin uutisointinsa ansiosta. Aseman televisiuutisissa ja verkkosivuilla on esitetty jatkuvasti Irakissa ja Israelin palestiinalaisalueilla kuolleiden siviiliuhrien kuvia ja selostuksia konfliktien etenemisestä ja poliittisista taustakuvioista tavalla, joka epäilemättä heijastelee Lähi-idässä asuvien arabien valtaosan käsityksiä ja tuntemuksia. Jos Al-Jazeera ei antaisi näille tunteille tilaa esimerkiksi juuri siviilien kärsimyksen esittämisen myötä, se tuskin olisi yhtä suosittu alueen väestön keskuudessa, kuin se nyt on. Linjastaan johtuen asema on ollut sekä Yhdysvaltain hallinnon että sen tuesta merkittävällä tavalla riippuvaisten arabihallitusten kritiikin kohteena.

Al-Jazeeran tapaus on yleisemminkin kiinnostava ajateltaessa valtaa, sananvapautta ja median vastuuta. Yhdysvaltojen hallituksen ja armeijan edustajat ovat toistuvasti väittäneet Al-Jazeeran uutisoinnin olevan valheellista ja yksipuolista. Syyt tähän kritiikkiin ovat kuitenkin muualla kuin satelliittiaseman toimittajakunnassa (tai sen ammattitaidossa), jonka ytimen muodostavat Britannian yleisradioyhtiön BBC:n 1990-luvulla lakkautetun arabiankielisen uutispalvelun entiset ulkomaantoimittajat. Kiistan perussyö on siinä, miten Al-Jazeeran uutisensa kehystää ja kontekstualisoi, ja juuri tämä ei miellytä Bushin hallintoa. Jo lokakuussa 2001 Yhdysvaltojen ulkoministeri Colin Powell pyysi Qatarin emiiriä käyttämään vaikutusvaltaansa Al-Jazeeran ”hillitsemiseksi”. Irakin konfliktin aikana Yhdysvallat on asettanut rajoituksia aseman toiminnalle ja pidättänyt parisenkymmentä sen toimittajaa ja kameramiestä.

Kaiken tämän tekee varsin ironiseksi se, että Al-Jazeera on periaatteessa mitä länsimaisin mediaorganisaatio, joka toteuttaa juuri niitä ideaaleja, joiden edesauttajana Yhdysvallat on halunnut tulla tunnetuksi. Viime marraskuussa Yhdysvaltojen presidentti George W. Bush korosti sitä, miten menestyvien yhteiskuntien oleellinen elementti on ”valtion ja armeijan vallan rajoittaminen” ja ”tilan luominen itsenäisille medioille”. Vaikka Al-Jazeera on suuresti riippuvainen Qatarin emiirin rahallisesta tuesta, on sen toimintaideana ollut alusta lähtien mainosrahoitteisuus. Ennen Lähi-idän tilanteen kärjistymistä Al-Jazeerassa tuotetaan mainostivat General Motorsin, Procter & Gamblen, Unileverin, Gilletten and GlaxoSmithKlinen kaltaiset globaalit suuryritykset. Sittemmin mainostajat ovat välitelleet Al-Jazeeraa, jonka taloudellinen tulevaisuus on vaakalaudalla huolimatta sen menestyksestä katsojien keskuudessa.

Esityksessään Männistö kävi havainnollisesti läpi Al-Jazeeran ja läntisen median kuvitusta ja uutisjuttuja. Kontrastit olivat suuria, kuten arvata saattaa. Amerikkalaismediassa Irakin sota sai myyttisen sankarillisen taistelun piirteitä, mikä näkyi esimerkiksi sotamies Jessica Lynchin lavastetussa ”pelastamisessa” ja päätäväisenä esiintyneestä presidentti Bushista otetuissa kuvissa. Al-Jazeeran verkkosivuilla oli puolestaan otoksia silpoutuneista lapsista. Myös Suomen lehdistössä oli paljon kuvamateriaalia Irakin sodan siviiliuhreista. Muutenkin siviilien arki sodan keskellä oli teemana vahvasti esillä, paljon enemmän kuin vuoden 1991 tapahtumien aikana, mikä selittyy sillä, että toimittajilla oli rajoituksista huolimatta laajempi liikkumavapaus vuoden 2003 kriisipesäkkeissä.

Männistön mukaan ”kulttuurintutkija voi tehdä palveluksen paljastamalla niitä tuttuja syvärakenteita, joihin taitavat manipulaattorit haluavat mielikuvituksemme kiinnittyvän”. Yhdysvaltain johto on epäilemättä pyrkinyt Irakissa toteuttamaan reaaliaikaista tarinaa, jossa hyvä kukistaa pahan sadunkerronnan logiikan mukaisesti. Tämän kaltainen tarinankerronta on tietenkin mahdollista vain median suosiollisella avustuksella. Vuoden 1991 Persianlahden kriisin media-representaatioita analysoinut George Gerbner kirjoitti aikoinaan (*Tiedotustutkimus* 4/1992) siitä, miten operaatio ”Aavikkomyrsky” oli ensimmäinen onnistunut ”globaali mediakriisin orkestraatio”. Sen tuloksena syntyi ”pikahistoriaa” eli ”va-

likoituja (mieli)kuvia, jotka tuottavat välittömiä reaktioita, vaikuttavat lopputulokseen ja lopulta jähmettyvät yleisesti hyväksytyiksi virallisen historian teksteiksi” ja ”ikimuistoisiksi ja hellyyttäviksi kuviksi”.

Tämänkertainen pikahistorian tuottaminen ei etene samalla tavoin ongelmattomasti, vaikka siihen onkin panostettu, mistä todistavat mm. Saddamin patsaan kaatamisen kuvaaminen ja Yhdysvaltain hallinnon (epäonnistunut) pyrkimys estää kuolleiden amerikkalaissotilaiden arkkuja esittävien kuvien päätyminen maailman medioihin. Juuri nyt näyttää hyvin epätodennäköiseltä, että taitavinkaan manipulaattori kykenisi enää orkestroimaan Irakin tapahtumia siistiksi narratiiviksi. ”Savuavan aseiden” jäätyä löytämättä ja uhrien määrän kasvaessa pikahistorian ”hellyyttävät” kuvat hautautuvat mediassa kaoottisempien Irak-otosten alle. Edellä mainitussa artikkelissa Gerbner totesi – Vietnamin sodan kokemuksiin viitaten – että kameroiden kohdistuessa ”taistelussa kaatuneisiin, sota on jo hävitty tai tappio alkaa ainakin hämmöttää”.

Jälkifeministiset toimintasankarit

Lauantain pääluennoitsija Yvonne Tasker edusti päivillä populaarikulttuurin tutkimusta. University of East Angliassa, Norwichissa elokuva- ja televisiotutkimuksen laitoksella työskentelevä Tasker on tutkinut erityisesti toimintaelokuvien sankarittaria ja muita aktiivisia elokuvan naisia. Taskerin harhaanjohtavasti otsikoitu luento ”Women Watching Action Films” käsitteli naispuolisia toimintasankareita elokuvassa ja televisiossa, erityisesti Nelosellakin pyörineessä palkitussa *Alias*-sarjassa.

Taskerin lähtökohta on, että amerikkalaiset ja englantilaiset populaarit fiktiot ovat 1990-luvun puolivälistä alkaen olleet postfeministisiä. Postfeminismi tarkoittaa, että elokuvat ovat tietoisia feminismin vaatimuksista ja saavutuksista ja ottavat ne annettuina, itsestään selvinä. Postfeministisillä elokuvien naishahmoilla on siksi vapaus toimia naisliikkeen perinteisten vaatimusten vastaisesti; kaikkiaan on jo saavutettu ja naiset voivat ”vapaina subjekteina” tehdä ”itsenäisiä” valintoja, kuten olla kauniita, pukeutua seksikkäästi ja ryhtyä kotiäideiksi. Samaan aikaan miehet ovat elokuvissa usein parempia feministejä kuin naiset. Taskerin edustama ja referoima postfeminismi-keskustelu on anglo-amerikkalaisessa feministisessä viestinnän tutkimuksessa oma paradigmansa, vaikka se Suomessa tuntuu olevan vasta aluillaan (jos sitäkään).

Aliaksesta tekee Taskerin mukaan postfeministisen sen tapa yhdistää toimintaa, romantiikkaa, monimutkaisia perhesuhteita ja muotivaatteita. Päähenkilö Sidney on modernin naisen ihanne: Hän pukeutuu kaikissa tilanteissa oikein eikä häkelly mistään. Hän purjehtii kansainvälisessä ympäristössä kuin kotonaan ja kykenee häkellyttäviin urheilusuorituksiin. Kukaan ei ikinä kyseenalaista häntä eikä aiheuta hänessä epävarmuutta.

Aliaksessa ovat Taskerin mukaan esillä myös tyypilliset postfeminististen populaarikulttuurin tekstien teemat: isän menetys, seksuaalisen väkivallan uhka ja näistä seuraava kosto. Näille asioille ei kuitenkaan anneta erityisesti tilaa elokuvissa. Kuten muissakin suosituissa televisiosarjoissa ja kassamagneettielokuvissa myös *Aliaksessa* perhe on tärkeä. Sidney työskenteleekin sekä vanhempiensa rinnalla että heitä vastaan. Hän myös ponnistelee yhdistääkseen perheensä. Tämä kuvaa Taskerin mukaan perheeseen liittyvää vastakkainasettelua samanaikaisesti taakkana ja voimavarana; vastakkainasettelua joka on aina liittynyt naisten elämään.

Tasker esitteli myös muita tuoreita esimerkkejä elokuvien toiminnan naisista. Esimerkiksi Demi Mooren tähtipersonan painopisteet ovat muuttuneet. *Sotilas Janessa* (1998) Mooren hahmossa korostuivat lihakset, *Charlien Enkelit 2:ssa* (2003) glamour. Funktionaalisen naisruumiin juhliminen on Taskerin mielestä tyyppillistä postfeministiselle populaarikulttuurille: naiset ovat kauniita ja feminiinisiä ja henkilöhahmoissaan popularisoivat feminismin leikaten samalla sen pistävät okaat. Samalla tämän tyyppiset toimintaelokuvat lisäävät tähtiensä glamouria. Toiminta onkin postfeministisessä kulttuurissa naisille suunnattu spektaakkeli.

Populaaria postfeminismiä ei suinkaan suunnata koko kansalle. Se puhuttelee vain jo emansipoituneita naisia; itsenäisiä, maskuliinisia ja yläluokkaisia naisia. Kaikkea nämä naiset eivät kuitenkaan voi saada, tai siis Sitä Yhtä eli Miestä. *Aliaksen* rakkaudet ovat mahdottomia, heteroseksuaaliset miehet ovat hänelle täysin epätydyttäviä. Taskerin mukaan postfeministisen kulttuurin viesti onkin, että vahvat naiset jäävät yksin. Naisten tuntema intohimo on siis silkkaa turhautumaa.